

**ADVIES OVER HET GRAMMATICA-
ONDERWIJS IN DE LAGERE SCHOOL**
Het veld, meewerkend voorwerp of
lijdend voorwerp?

grammatica

De Adviescommissie Leerplanontwikkeling Moedertaal (ACLO-M) heeft eind 1977 toen ze nog Commissie Modernisering Moedertaal (CMM) heette, een advies over grammatica-onderwijs op de lagere school naar de minister gestuurd. Het advies bevat de volgende conclusies:

- 1 De ACLO Moedertaal spreekt zich uit tegen het op zichzelf staande, systematische gebruikelijke grammatica-onderwijs in de lagere school.*
- 2 Hoewel haar eerste conclusie dit reeds inhoudt, verklaart zij hier met nadruk dat zij (selectieve) toetsing van kennis van grammatica-termen en vaardigheid in het gebruiken daarvan aan het einde van de lagere school onjuist acht.*

- 3 De ACLO-M meent dat begrippen en termen uit de grammatica die actueel nodig zijn voor andere onderdelen van het taalonderwijs, in het desbetreffende onderdeel zelf aangeleerd moeten worden. (...)*

Onlangs in augustus 1978 heeft de minister dit advies openbaar gemaakt. Wat er toen gebeurde is, daar weet u alles van: in de krant, op radio en tv is vaak een heftige discussie losgebarsten over zin en onzin van zinsontleden op de lagere school.

De ACLO-M zou best een goede public-relationsmedewerker kunnen gebruiken. De nota is erg slecht aan de pers gepresenteerd: het departement heeft een persbericht doen uitgaan zonder dat de nota voor de persmensen verkrijgbaar was. De ACLO-M zou daarover betere afspraken moeten maken met het departement.

Onderwijzers vinden dat ze met advies in de kou worden gezet doordat er slechts van afschaffing wordt gesproken van een bepaald aspect van taalbeschouwing (zinsontleden) zonder dat alternatieven worden aange-

boden. De ACLO-M blijkt een afschaffingscommissie te zijn. Anneke Boot constateerde dit naar aanleiding van een enquête onder een aantal onderwijzers.

Inleiding

In het kader van de problematiek rond de aansluiting tussen lager en voortgezet onderwijs besloot de CMM in september '75 haar mening te geven over het grammatica-onderwijs aan 10- tot 14-jarigen. Zij was daartoe uitgenodigd door de verschillende commissies die het leerplan vreemde talen moderniseren, en door mensen van het contactorgaan voor de innovatie van het onderwijs.

Bijna drie jaar later is het dan zover en kunnen we over het advies in de kranten lezen. Er kwamen veel reacties.

Grammatica-onderwijs blijkt evenveel mensen ter harte te gaan als spelling en opstellen schrijven. Vooral opmerkelijk waren de reacties van letterkundige zijde, niet zozeer om de kwaliteit van de gehanteerde argumenten als wel om het grotere kader, volgens sommigen zelfs de samenzwering waarvan dit advies een onderdeel zou zijn. De ene columnist verwacht hiervan weer een ferme bijdrage in de richting van 'de debilisering van de natie'¹, de andere is het voorstel uit het hart gegrepen want, hoewel hij nooit heeft kunnen ontleden, schreef hij de beste opstellen van de klas en kan hij zich nu ook nog heel aardig redden². Het is nuttig om te weten dat de commissie aanvankelijk geprobeerd heeft het grammatica-onderwijs te behandelen in het kader van een bespreking van het onderwijs in taalbeschouwing als geheel. Omdat het schrijven van zo'n algemene beschouwing te veel voeten in de aarde heeft, besloot zij dit advies alvast afzonderlijk uit te brengen. Verder zijn de conclusies alleen met betrekking tot het lager onderwijs getrokken in plaats van, zoals de opdracht aangaf, in het kader van de aansluitingsproblematiek. Over de 12- tot 14-jarigen wordt weinig gezegd en de onderbouw krijgt alleen de raad om met de vreemde-talenleraren te gaan overleggen.

Reacties van onderwijzers

Om nu eens te horen wat de onderwijsgeveenden uit de praktijk hiervan vonden heb ik op een vijf-

tiental scholen in Leiden aan de onderwijzers van de zesde klas een paar vragen gesteld. Deze kleine telefonische enquête vond plaats in de maanden mei en juni 1978, dus nog voor het advies officieel was uitgebracht.³

— Wist u al af van het bestaan van de nota?

* Van de 15 scholen bleek er één persoon vaag iets over te hebben gehoord, al wist hij niet meer hoe of wat; de anderen hadden er helemaal niet over gehoord en waren nogal verrast over de conclusies.

— Wat bevat uw huidige schoolwerkplan aan taalbeschouwing?

* Unaniem werden genoemd: zinnen knippen, taalkundig en redkundig ontleden. Incidenteel werden wat andere benaderingswijzen genoemd, maar niet systematisch; bij het beoordelen van geschreven werk bijvoorbeeld werd terloops wel eens gewezen op het verschil in soorten van taalgebruik.

— Waarom zinsontleden?

* Als antwoord op deze vraag noteerde ik een hele reeks antwoorden, deels samenvallend met de argumenten die de commissie in haar advies ook bespreekt:

— het bevordert (inzicht in) taalvaardigheden, met name de schriftelijke. (Dit laatste werd door iemand nog speciaal in verband gebracht met dialect-sprekende kinderen.)

— het is nodig voor de verwerving van vreemde talen. (Misschien is het nuttig om hier op te merken dat volgens afspraak er in Leiden geen vreemde talen op de lagere scholen worden gegeven.)

— het is nodig voor het spellingonderwijs.

— het staat in de Leidse Toets (regionale variant van de CITO-toets).

— de ouders willen het.

— het voortgezet onderwijs wil het.

— de leerlingen vinden het plezierig. ('Als je het maar leuk weet te brengen.')

— 'wat blijft er anders nog over?'

Als we het laatste antwoord maar aan het naderende einde van het schooljaar wijten (eigenlijk geen geschikte tijd om mensen met zoiets lastig te vallen), zijn de overige te verdelen in 'interne'

en 'externe' antwoorden. Voor wat betreft de interne geeft de commissie aan dat het toch minstens twijfelachtig is of de grammatica de effectiefste weg is om de gestelde doelen te bereiken. Ook al zou de taalvaardigheid door oefening in zinsontleding en woordbenoeming bevorderd worden, dan nog bieden leeractiviteiten die daar rechtstreeks op gericht zijn, meer garantie voor het bereiken van het gestelde doel. En voor een juiste spelling van de werkwoordsvormen zijn alleen de termen onderwerp en persoonsvorm maar nodig. En wat betreft de externe: juist dit jaar is een Leidse scholengemeenschap, de Louise de Coligny-scholengemeenschap, een project begonnen om de aansluiting van de zesde-klässers van al die verschillende lagere scholen op die ene brugklas te verbeteren. Na een inventarisatie van gebruikte leerboeken en werkvormen zijn er nu door de secties van de vakken die hiervoor in aanmerking komen, vragen opgesteld over de inhoud van het moedertaalonderwijs en het gewenste eindniveau van de lagere scholen. Later volgen dan bezoeken over en weer van elkaars lessen om het een en ander ook in de praktijk te zien. Behalve wat meer begrip voor elkaars positie kan het ook een minimumprogramma opleveren met meer levenskansen dan vroeger, omdat het nu in een bredere samenwerking is opgesteld. Overigens bleek bij het ene schoolhoofd dat al enigszins op de hoogte was en zich niet verrast toonde over de uitkomst van de commissie, twijfel te bestaan aan het nut van het ontleden. Hij vroeg zich af of het niet leidde tot een verbalisme in plaats van het gewenste inzicht in de structuur van taaluitingen. Dat het toch in zijn schoolwerkplan voorkomt, is grotendeels afhankelijk van de Leidse Toets (c.q. het voortgezet onderwijs) en de ouders.

Conclusie

Het zal intussen wel duidelijk zijn geworden dat de conclusies van de commissie zo'n beetje haaks staan op wat de onderwijzers die ik heb gespro-

ken, als hun dagelijks en zinvol werk zien. Juist de argumenten die zij noemen, worden in het advies sterk gerelativeerd, voor wie wil zelfs ontkracht. Veel van deze mensen voelen zich door een dergelijk oordeel aangevallen en gaan zich dan verdedigen, misschien ook wel hun eigen incidentele twijfels daarmee overstemmend.

Ik denk dat een meer positieve benadering, laten zien wat taalbeschouwing óók kan zijn, veel effectiever werkt. Ook al heeft dit, zoals de commissie in de inleiding schrijft, veel voeten in de aarde, een begin had er na drie jaar toch wel mogen zijn.

In *Taaldidaktiek aan de basis*⁴ zijn heel wat voorbeelden te vinden. Om er iets van te noemen: aan de hand van verkeersborden duidelijk maken wat de verschillen zijn tussen gebieden, verzoeken en mededelen en door een verbinding te leggen naar zinnen met 'moeten', 'kunnen' e.d. bewust maken van modaliteit. Een ander voorbeeld: woordvolgorde aan het begin van de zin bekijken; door zinnen knippen en nagaan wat in de betekenis verandert als je de volgorde van de woordgroepen wijzigt, kan je variatie in het schrijven bevorderen.

Overigens zou ook dat taalbeschouwingsonderwijs toch maar een beperkt onderdeel van het moedertaalonderwijs moeten uitmaken en zou echt taalvaardigheidsonderwijs een veel belangrijker plaats moeten innemen.

Wanneer andere vormen van taalbeschouwing zich zo een plaatsje in het schoolwerkplan oververen, moet het ontleden vanzelf wel een stukje opschuiven en inschikken. Het aanbieden van leerinhouden en werkvormen over bijvoorbeeld de verschillende functies die de taal heeft, hoe verschil in taalgedrag samenhangt met verschil in maatschappelijke positie, kan veel stimulerender werken op de leerlingen en de onderwijzer, omdat het de mogelijkheid biedt bij de eigen beleavingswereld aan te sluiten. Dat alleen kan het veld van lijdend voorwerp tot meewerkend voorwerp maken.

Noten

- 1 Jan Blokker, *Volkskrant* augustus 1978.
- 2 Nico Scheepmaker, *Leidsch Dagblad*, 24-8-'78.
- 3 Misschien is het goed hier eerst de gang van zaken te schetsen wat betreft grammatica in de eindtoets. De CITO-toets bevatte in 1977 voor het eerst ontleden en woordbenoemen. Aanleiding daartoe waren de resultaten van een enquête waarin het onderwijs gevraagd werd naar het belang dat zij hecht aan dit onderdeel. In tegenstelling tot de andere onderdelen werd woordbenoeming-zinsontleding toen door 57 procent (nog wel de meerderheid) van de ondervraagde onderwijzers belangrijk gevonden. Voor de scholen die dit onderdeel wel van belang achten, is er een afzonderlijke genormeerde toets beschikbaar gesteld. Terecht vraagt Elias (*NRC*, augustus 1978) zich af of dit een zaak is waarbij de mening van onderwijzers de doorslag moet geven.
In de regio Leiden wordt een eigen, zogenaamde Leidse Toets gebruikt, samengesteld onder verantwoordelijkheid van de BAVO-commissie, een overlegcommissie van lo en vo. Deze toets bevat nog wel woordbenoemen en zinsontleden. Dit kan van invloed zijn op de antwoorden die ik kreeg.
Tot slot nog één opmerking over de CITO-toets: staatssecretaris Hermes vindt (*Volkskrant*, 3 oktober 1978) dat de toetsen meer diagnostisch dan selecterend van aard moeten worden en stelt voor CITO en SLO samen te voegen om de toetsen beter te kunnen afstemmen op de beoogde leerdoelen.
- 4 *Taaldidactiek aan de basis*, samengesteld door de Nijmeegse Werkgroep Taaldidactiek, Groningen 1974.